

Presentació de novetats bibliogràfiques al XVIII Congreso de la Sociedad Española de Historia de la Medicina, València, 15-17 de juny 2022.

1. LAURA GUINOT FERRI (2021). *Mujeres y santidad. Sanadoras por mediación divina. Un estudio desde la microhistoria (siglos XVII y XVIII)*. Granada: Comares, 388 p. ISBN: 978-84-1369-210-4

Aquest llibre planteja una reflexió sobre l'espiritualitat femenina i els processos de construcció de la santedat durant l'edat moderna. Més enllà d'un enfocament tradicional que estudia les dones religioses del segle XVII com a part d'un complex entorn històric al voltant de les pràctiques de caràcter espiritual, aquest treball atorga un paper crucial al guariment per mediació divina. Mitjançant una aproximació microhistòrica al voltant de la monja valenciana sor Josefa de Santa Inés, coneguda com la Beata Inés de Benigànim, el llibre aborda la figura de sor Josefa com a religiosa d'una congregació nascuda de les reformes tridentines, model de santedat femenina barroca i personatge carismàtic en matèria de curació i assumptes quotidians per sobre de límits cronològics. Des del seu naixement el 1625 fins a la seua beatificació el 1886, el llibre analitza una trajectòria que va més enllà de la seua mort el 1696 i el procés de construcció de la seua santedat com a model que reflecteix les expectatives tant de les autoritats com de la població.

L'obra posa en relleu el paper exercit per algunes dones com a sanadores en certs espais religiosos. Davant la marginalitat de la majoria de dones en l'assistència sanitària regulada per les autoritats, les santes sanadores eren mediadores amb la divinitat i van tenir més capacitat d'acció en matèria de curació. En segon lloc, el llibre aprofundeix en la perspectiva del pacient tot analitzant el relat de malalts i d'accidentats que van donar testimoni en processos de canonització per determinar l'autenticitat dels miracles. La seua testimoniació personal aporta diferents interpretacions de la malaltia, fet que suposa fonts molt valuoses sobre la realitat mèdico-social d'un període històric. Tot plegat permet comprendre el fenomen del pluralisme assistencial com a ele-

ment fonamental de les societats de l'Antic Règim, on la combinació de diferents recursos terapèutics (de fonamentació mèdica, empírica, creencial o religiosa) era la norma i no pas l'excepció.

2. CONSUELO MIQUEO, ISABEL BLÁZQUEZ ORNAT (ed.) (2020). *Modernas, cultas y profesionales. Las mujeres del siglo XX tituladas en la Universidad de Zaragoza*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 338 p. ISBN: 978-84-13400112

Basat en fonts d'arxiu i ocasionalment orals, el llibre se centra en les dones que van estudiar a la Universitat de Saragossa —procedents d'Aragó, Navarra, Logronyo i Sòria— durant el període anterior a la irrupció massiva de les dones a la universitat als anys 1970. Des de la doble perspectiva de gènere i classe social, el llibre pretén servir de model per a altres universitats espanyoles tot oferint la seua «genealogia femenina».

La primera part, «Aproximacions crítiques a l'estudi de les universitats del segle XX», analitza la historiografia espanyola sobre educació universitària de les dones (Pilar Ballarín); inclou el debat historiogràfic i social (Josefina Cuesta) i el context local precedent (Concha Gaudó). La segona part del llibre analitza les estudiants i les professionals de Facultat i d'Escola des d'un enfocament interdisciplinari i feminista. Les investigacions realitzades expressament per al llibre deriven de tesis doctorals o projectes de recerca, seguint un ordre temporal i considerant-ne l'estatus i el prestigi social, així com el grau d'autonomia professional. S'analitzen estudiants i professionals de Filosofia i Lletres, i Dret (Belén Causapé i Consuelo Flecha), Medicina (Consuelo Miqueo) i Ciències (Carmen Magallón i Josefina Pérez-Arantegui). La tercera part del llibre analitza la genealogia femenina de: «Les mestres d'ensenyament primari de Saragossa» (Consuelo Flecha), «La carrera i funció social de la llevadora» (Ana Belén Subirón), «La infermeria, una professió no tan femenina als seus inicis» (Isabel Blázquez i Yolanda Martínez-Santos) i la incorporació de les dones al professorat universitari de professions assistencials (Alba Cambra i Concha Germán).

El llibre rescata per a la memòria col·lectiva les anomenades pioneres i també les que integraren les promocions següents, les que van abandonar o no van exercir, etc. De manera que, amb els exhaustius índexs onomàstics (persones i entitats) i toponímics (localitats i països) que incorpora al final, a cada ciutat o poble, o institució, se les pugua recordar i continuar investigant.

3. CARMEL FERRAGUD (2022). *L'hospital, la dona i el capellà. Sant Andreu de Mallorca (1230-1445)*. Catarroja – Barcelona: Editorial Afers, 270 p. ISBN: 978-84-18618208

L'interès historiogràfic pels hospitals ha fonamentat aquest llibre de Ferragud. Una investigació basada en els fons de l'Arxiu del Regne de Mallorca, els protocols notariais i en alguns registres de la Cancelleria Reial custodiats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, dels quals l'autor

se serveix per a escriure la història de l'hospital de Sant Andreu des de tres perspectives: el gènere, la pràctica mèdica i la gestió hospitalària. El llibre està organitzat en sis capítols, als quals s'hi afegeixen introducció i conclusions, apèndix documental, bibliografia i índex toponomàstic.

La fundació de l'hospital de Sant Andreu pel comte Nunó Sanç, emparentat amb la casa reial d'Aragó, va respondre a una motivació principalment religiosa: la salvació de la seua ànima mitjançant una important obra de misericòrdia a favor dels pobres, col·lectiu que servia perquè els poderosos assoliren la salvació a través de la caritat. Cal sumar l'intent del comte d'establir la seua vinculació territorial mitjançant l'edificació de l'hospital a les noves terres acabades de conquerir mantenint el seu nom i estirp en estreta relació amb la ciutat de Mallorca. Salvació eterna i prestigi social anaven estretament de la mà. Amb data 16 de gener de 1234 s'estableix la fundació i la dotació de l'hospital de Sant Andreu amb capacitat per a vint malalts, assistits per una dona encarregada d'atendre les necessitats alimentàries i mèdiques, i un primer rector o administrador del centre. Tant la dona com les altres trenta persones que formaven la comunitat religiosa haurien de viure de les rendes i els béns de l'hospital; ho farien a més sis pagesos, el capellà i un escolà, aquests dos últims per a funcions pròpies a l'església de l'hospital. Aquest nosocomi o hospital de malalts va quedar inicialment sota la supervisió del bisbe de Mallorca i després de la mort sense descendència de Teresa de Haro, vídua del comte Sanç, la seua herència, inclòs l'hospital, va passar a la casa reial.

La monografia recull el desenvolupament de l'hospital de Sant Andreu de Mallorca durant dos segles, on es demostra com l'objectiu fundacional va quedar mediatitzat pels interessos de monarques, bisbes i altres clergues, autoritats municipals i els mateixos veïns de la ciutat. Així, la caritat cristiana, origen de l'hospital, tingué molts companys de viatge derivats de guerres, epidèmies, fams... que en van determinar l'evolució. L'anàlisi se centra tant en els aspectes organitzatius i assistencials i el personal responsable, amb un èmfasi especial en el personal mèdic, com en els béns materials sobre els quals se sostenia, la configuració arquitectònica i la població assistida de pobres i malalts.

4. JOSÉ PARDO-TOMÁS, ALFONS ZARZOSO, MAURICIO SÁNCHEZ MENCHERO (ed.) (2019). *Cuerpos mostrados. Regímenes de exhibición de lo humano. Barcelona y Madrid, siglos XVII-XX*. Mèxic: Siglo XXI Editores; Barcelona: Anthropos, 280 p. ISBN: 978-84-17556-22-8

5. ALFONS ZARZOSO, MARIBEL MORENTE (ed.) (2020). *Cuerpos representados. Objetos de ciencia artísticos en España, siglos XVIII-XX*. Vitòria-Gasteiz: Sans Soleil Ediciones, 280 p. ISBN: 978-84-121578-3-3

Els dos llibres són fruit del projecte de recerca «Del gabinete de maravillas al museo anatómico popular: regímenes de exhibición y cultura material de la medicina» (GABMUSA-

NA-HAR2015-64313-P), desenvolupat entre el 2016 i el 2019, amb finançament de l'Agència Espanyola de Investigació i el suport de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, el Centro de Investigaciones Interdisciplinarias de Ciencia y Humanidades de la UNAM i, especialment, del Museu d'Història de la Medicina de Catalunya (MHMC). El projecte GABMUSANA, que ha impulsat la direcció de quatre tesis doctorals i diversos treballs de fi de màster, disposa d'un bloc permanent anomenat «Anatomías Urbanas» (<https://gabmusanablog.wordpress.com>). Alguns dels materials mobilitzats al llarg de la investigació han constituït l'eix d'un parell d'exposicions del MHMC, i en altres institucions culturals.

En total, dues dotzenes de professionals de la història de la ciència, l'art, la museologia, la fotografia, el cinema, la tecnologia i els mitjans de comunicació, provinents d'institucions acadèmiques de Barcelona, Madrid i Ciudad de México, han participat en la seua realització. Les investigacions plasmades als capítols van ser sotmeses a discussió en equip en quatre trobades, al llarg de diverses sessions de treball, amb lectura prèvia de materials precirculats a càrrec de mitja dotzena de comentaristes, persones pertanyents al món acadèmic local i internacional, expertes en història de l'art, antropologia, belles arts i la cultura material de la medicina.

Els llibres plantegen diversos eixos propis de la cultura material de la medicina —a partir de l'exhibició i de la representació de cossos, sencers o fragmentats, sans o malalts, fonamentalment humans, encara que també d'altres animals o vegetals— i la seua tasca decisiva a l'hora de construir i comunicar la ciència. Els continguts dels dos llibres plantegen la relació històrica entre la ciència i l'art, ja que determinats experts van col·laborar en l'execució d'artefactes per a la representació i la comunicació d'idees relacionades amb el cos. Resulta crucial determinar els règims d'exhibició, els espais i les formes de presentació, els contextos de recepció de la materialitat dels cossos, per posar en context controvèrsies públiques on els conceptes de classe, raça i gènere resulten determinants, així com identificar la pluralitat d'agents implicats, i també els valors i ideologies transmesos.

Aquests llibres permeten aproximar-se a la història de la ciència entre els segles XVII i XX des d'una perspectiva original, que desafia interpretacions fixistes o classificacions museològiques estanques i progressives en el temps, i proposa la centralitat dels contextos o règims de producció, exhibició i recepció per comprendre d'una altra manera agents, trames i arguments, així com espais, mitjans i normatives, en una mena complexa de circulació i reconeixement d'autoritat científica. Mentre que al primer volum la unitat editorial es va aconseguir a partir de l'estudi dels llocs d'exhibició dels cossos —gabinets, aules i exhibicions—, al segon es va seguir, alhora, un ordre cronològic i un eix material —il·lustracions i dibuixos, escultures i pintures, fotografies, cinema científic i cinema animat. Tots dos llibres aporten una reflexió conceptual i metodològica per continuar explorant possibles respostes als interrogants que planteja una història material de la medicina.

6. CARLOS BARCIELA, GIOVANNI LUIGI FONTANA (dir.), MARGARITA VILAR-RODRÍGUEZ, JERÒNIA PONS-PONS (ed.) (2022). *Los hospitales y las pandemias en España e Italia desde una perspectiva histórica*. Alacant: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 440 p. ISBN: 978-84-1302-166-9

El llibre sorgeix de la XII Trobada Espanya-Itàlia amb el nom «Els hospitals i les pandèmies a Espanya i Itàlia des d'una perspectiva històrica. Una reunió interdisciplinària, des de la Història Econòmica», celebrada l'any 2021. El primer capítol, de Josep Barceló, planteja un esquema general de la influència de les grans epidèmies en el procés de medicalització i en l'evolució hospitalària al llarg del temps. Continuen els capítols de Francesco Bianchi i Luciano Maffi, que aborden la gestió econòmica dels grans hospitals benèfics italians dels períodes baixmedieval i modern, model d'hospital que es va mantenir a Itàlia i a Espanya fins al segle XIX, amb poca capacitat per a fer front a les epidèmies.

El paper dels hospitals del sud d'Itàlia durant la pesta de 1656 i els diversos embats del còlera del segle XIX és presentat per Vittoria Ferrandino i Marilena Iacobaccio. L'anàlisi de la situació espanyola en aquesta època comença amb un estudi de les polítiques econòmiques entre el 1810 i el 1855 (Fernando López Castellano) i la seua relació amb les polèmiques sobre l'assistència hospitalària o domiciliària i les tesis contagionistes i anticontagionistes. Des d'un punt de vista històrico-mèdic, Pilar León estudia els hospitals per a colèrics durant la pandèmia de 1885, institucions provisionals promogudes per les juntes provincials i municipals de Sanitat. Joana Maria Pujadas i Pere Salas examinen la regulació dels hospitals provisionals i el paper de l'Hospital General i Provincial a Mallorca. Riccardo Semeraro i Giovanni Gregorini analitzen el paper dels hospitals de l'Església en l'assistència, el finançament i la cura dels malalts a Llombardia. I Víctor Núñez-García aborda el debat iniciat per metges higienistes espanyols a l'últim quart del segle XIX sobre la construcció d'un hospital d'epidèmies que es va tancar sense consensos després de l'epidèmia de grip, el 1920.

Passant al segle XX, cal dir que Giuseppe De Luca i Marcella Lorenzini es refereixen als canvis en la gestió i el finançament de l'hospital públic de Milà, la Ca' Granda (1861-1938). Per la seua banda, Elena García Cruz i José Maya García aborden la lluita contra la tuberculosi a Espanya abans de la Guerra Civil, a través de sanatoris antituberculosos i dels canvis esdevinguts fins a mitjans del segle XX. Alfons Zarzoso revisa la lluita contra la poliomièlitis a l'Espanya franquista a través de la tecnologia del pulmó d'acer en hospitals catalans. Explica com l'èxit de les campanyes de vacunació massiva va facilitar la transformació de la reanimació neurorespiratòria (els pulmons d'acer) en unitats de cures intensives (dècada de 1970). Els dos darrers capítols se centren en els canvis del sistema hospitalari italià i espanyol a finals del segle XX i inicis del XXI. Daniela Felisini i Fernando Salsano analitzen la participació de l'empresa privada en el sistema sanitari italià des del 1978, i Margarita Vilar i Jerònia Pons aborden l'avenç del sector privat en el sistema hospitalari espanyol entre 1943 i 2021. La publicació reflecteix la col·laboració entre col·legues de la història econòmica i de la medicina als dos països.

7. JOSEP LLUÍS BARONA (dir.) (2021). *La Facultad de Medicina de Valencia. Cinco siglos de historia*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2021, 380 p. ISBN: 978-84-9133-348-7

Són les institucions les que vertebraren una societat, aportant-hi dinamisme i estimulant el canvi social o, per contra, sent-ne un obstacle. També són referent per a la memòria i la identitat col·lectives. L'Escola de Medicina de València, més de cinc vegades centenària, ha estat un dels elements vertebradors de la societat valenciana moderna des del precedent medieval d'una escola de cirurgia fundada el 1462. Ha estat el principal espai d'activitat científica al si de la societat valenciana moderna, oberta als corrents científics de l'humanisme i la ciència renaixentista. Una institució que va albirar les llums enlluernadores de la raó il·lustrada, en gran mesura enfosquides per les inèrcies immobilistes de l'absolutisme i el règim senyorial, per les institucions contrareformistes impermeables a la modernitat, que varen frustrar les esperances de modernització del pla reformista del rector Blasco de 1786. Una institució que fins al present ha estat reflex dels clarobscur de la societat valenciana, de la qual sempre ha format part, la qual a inicis del s. XIX romanía ancorada a la mentalitat i les estructures decadents de l'absolutisme monàrquic, i a poc a poc va obrir-se als corrents del liberalisme i la ciència. Una escola de medicina que va habitar a les antigues estructures arquitectòniques renaixentistes, a l'entorn del vell hospital general, i va mudar-se a un edifici més d'acord amb els principis i les pràctiques de la medicina clínica i experimental a meitat del segle XX.

Cinc segles que han acumulat un immens patrimoni humà, intel·lectual, bibliogràfic, arquitectònic, instrumental i material. L'escola de medicina valenciana va rebre amb fervor nous corrents científics a les acaballes del segle XIX, com ara el darwinisme o el nou paradigma microbià del contagi; va impulsar l'experimentalisme fisiològic i terapèutic, la nova cirurgia antisèptica, va ser pionera en els assajos de vacunació contra el còlera durant l'epidèmia de 1885 a les comarques de la Ribera i des de les primeries del segle XX va obrir les aules a altres professions sanitàries: infermeres, practicants, matrones, odontòlegs.

Però també és una institució que va travessar les ombres de la misèria humana i la repressió ideològica i política. Recordem que el catedràtic Lluís Alcanyís, de família jueva conversa, qui va ocupar la primera càtedra de medicina, metge il·lustre i poeta guardonat, va ser denunciat per judaïtzant i cremat a la foguera el 1506. Pere Pintor, company seu al claustre de medicina, i altres, fugiren a Itàlia i altres llocs on gaudir de llibertat. Un esdeveniment tan llunyà i tan proper alhora, perquè dos dels darrers rectors de la Universitat de València durant la II República, Joan Peset Aleixandre, catedràtic de medicina legal, i José Puche Álvarez, catedràtic de fisiologia, patiren la repressió franquista. Puche es va exiliar a Mèxic i Peset, dues vegades condemnat a mort, va ser afusellat davant dels murs del cementiri de Paterna el maig del 1940. Víctimes d'un temps de plom, de decadència acadèmica i aïllament científic, on la Facultat de Medicina estigué controlada per eminències mèdiques construïdes a la mesura del règim franquista.

El llibre *La Facultad de Medicina de València. Cinco siglos de historia*, dirigit per Josep L. Barona, és el resultat de la col·laboració d'una vintena d'historiadors de les universitats de València, Miguel Hernández i Catòlica de València, i de diversos instituts del CSIC: Salvador Albiñana, M. José Báguena (†), Marc Baldó, Jose R. Bertomeu, Rosa Ballester, Carmel Ferragud, Xavier Garcia Ferrandis, Ximo Guillem, M. Luz López Terrada, Joan Lloret, Àlvar Martínez-Vidal, Joan Micó, Enric Novella, Julia Osca, José Pardo, José Luis Peset i Francisco Vera, amb col·laboracions de Guillermo Sáez, Francisco Morales i Rafael Carmena, i amb un darrer capítol dedicat a la facultat de medicina actual redactat pel degà Javier Chorro i el seu equip, amb la col·laboració de l'anterior degà, Federico Pallardó. El llibre es fonamenta en la rica tradició historiogràfica valenciana, la qual es remunta a l'erudició biobibliogràfica del segle XIX, en les obres d'Antonio Hernández Morejón, Anastasio Chinchilla i León Sánchez Quintanar, passant pel gran erudit i metge Nicolau Primitiu i la gran obra acadèmica de José M. López Piñero, gran part de la qual va estar dirigida a la tradició mèdica valenciana, fundador de la que ha estat nomenada «Escola històrico-mèdica valenciana». En reconeixement d'aquest llegat, un capítol del llibre està dedicat a J. M. López Piñero i la historiografia mèdica valenciana.

8. JOSÉ RAMÓN BERTOMEU SÁNCHEZ (2021). *Tóxicos: pasado y presente. Pensar históricamente un mundo tóxico*. Barcelona: Icaria Editorial, 160 p. ISBN: 978-84-98889598

Tot integrant investigacions recents, el llibre sorgeix dels debats realitzats dins de diversos projectes de recerca coordinats. Els estudis sobre els tòxics són «zones de contacte» entre les diferents línies de recerca acadèmica, des de la història de la medicina fins a la història de l'alimentació, la història ambiental, la història del crim o la indústria. L'estudi intenta oferir un panorama general de les tendències recents per oferir noves perspectives en els debats actuals sobre la regulació del món tòxic.

Es parteix de la consideració dels productes tòxics com a entitats polítiques i materials ahora, inserits en conflictes socials marcats per fortes asimetries quant a l'accés a capital epistèmic, poder polític, recursos econòmics i mitjans de comunicació. Els episodis d'enverinament, contaminació i pol·lució es tracten com a fenòmens socio-materials complexos, que s'expliquen mitjançant la mobilització d'una àmplia gamma d'aspectes socials, culturals, materials, mèdics i ambientals. Són qüestions interconnectades i amb una rellevància que depèn de l'episodi en qüestió. L'estudi dels productes tòxics ha d'incloure tant una descripció de sabers com d'ignoràncies, així com dels grups afavorits i perjudicats per aquests coneixements i les incerteses. Es revisa així un ampli conjunt de protagonistes (indústries, governs, víctimes, activistes, comunitats rurals, experts, reguladors, etc.) i escenaris (laboratoris, camps, indústries, agències reguladores, zones contaminades, etc.).

El llibre està organitzat en forma de capítols breus. Després d'una introducció al problema de l'enverinament, s'aborden les altres formes d'acció dels tòxics en el món laboral, en

l'alimentació i en el medi ambient. S'utilitzen els estudis coneguts sobre els «mercaders del dubte», l'agnotologia o diverses formes de creació d'ignorància i la «undone science», així com estudis sobre les relacions entre sabers i ignoràncies amb acció o inacció pública i les diverses formes de regulació dels tòxics, així com els problemes relacionats amb la «violència lenta», «l'ecologisme dels pobres» i la injustícia ambiental. Amb aquest marc general s'aborden diversos casos particulars en capítols dedicats a «catàstrofes artificials» (nuclear, indústria química, marees negres), «atmosferes tòxiques» (contaminació urbana, pluja àcida, capa d'ozó, canvi climàtic) i «tòxics al treball» (amiant, plom, mercuri). Un capítol dedicat a plaguicides permet comprovar les interconnexions entre aquests àmbits. Segueix una discussió general de les limitacions de la regulació i els seus canvis al segle xx a nivell nacional i internacional, per mostrar en un darrer capítol les violències i les injustícies provocades, així com les diferents estratègies de víctimes i activistes per a combatre-les: formes d'organització, construcció de sabers i pràctiques de resistència. Finalment, es tanca amb una discussió sobre les fonts i els seus biaixos, així com les possibilitats que ofereix la història dels tòxics per a repensar les relacions entre la investigació acadèmica i l'activisme social, ampliant els usos de la història en debats socials i polítiques públiques.

9. XIMO GUILLEM LLOBAT, AGUSTÍ NIETO-GALAN (ed.) (2021). *Tòxics invisibles. La construcció de la ignorància ambiental*. Barcelona: Icaria Editorial, 336 p. ISBN: 978-84-9888-976-5

Tòxics invisibles presenta un conjunt d'històries de contaminació ambiental ocorregudes al llarg del segle xx. Ens transporta a determinats llocs, indústries, regions, on la connivència dels experts amb les administracions públiques i les empreses privades ha silenciat i invisibilitzat les principals víctimes de la toxicitat: treballadors, activistes, ciutadans en general. El llibre mostra com en aquests conflictes ambientals s'activen mecanismes sofisticats de construcció d'ignorància, que dificulten la correcta regulació i la recuperació d'espais malalts, degradats de manera gairebé irreversible. *Tòxics invisibles* és una denúncia de les nostres societats industrials desregulades, complaents amb els riscos de milers de productes sintètics que envaeixen les nostres vides, i alhora és una crida a la responsabilitat per a millorar les nostres condicions de vida.

Editat per Ximo Guillem i Agustí Nieto, hi han participat investigadors del projecte coordinat «Toxic Spain», que fou finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad i que incloïa dos subprojectes desenvolupats respectivament des de l'Institut Interuniversitari López Piñero i des de l'actual Institut d'Història de la Ciència de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). També hi han participat investigadores externes al projecte i a la història de la ciència, que han enriquit la publicació des de perspectives complementàries com la història ambiental i els estudis socials de la ciència. El llibre es basa en estudis de cas en diferents períodes, des de finals del segle XIX, i encara que majoritàriament es localitzen en el context ibèric, també inclou un cas de contaminació industrial a Xile. Cada cas es pre-

senta de manera independent, però tots s'analitzen des d'un marc teòric comú, que assumeix la sociomaterialitat dels tòxics, que considera els processos de construcció activa i passiva de la ignorància, i que té en compte els modes de regulació per la norma, pel risc i per l'adaptació. El llibre tracta de sobrepassar els límits del món acadèmic de la història de la ciència, la història ambiental i els estudis socials de la ciència per adreçar-se a un públic més ampli interessat en temes ambientals, però sobretot a un públic activista que hi puga trobar, en aquestes anàlisis, eines addicionals per al desenvolupament de les seues lluites.

10. SALVADOR CAYUELA SÁNCHEZ, PAULA ARANTZAZU RUIZ RODRÍGUEZ (ed.) (2022). *Foucault y la medicina. La verdad muda del cuerpo*. Madrid: Editorial Morata, 228 p. ISBN: 978-84-18381904

El llibre ofereix una aproximació multidisciplinària a les eines i els conceptes llegats per Michel Foucault als estudis socials de la medicina, així com una visió de conjunt sobre la centralitat de la medicina i la psiquiatria en l'obra del pensador francès. Proporciona una panoràmica crítica sobre alguns dels temes sempre recurrents al corpus foucaultia: les estretes línies que separen la malaltia mental del seny, la medicina com a agent privilegiat de control social, les construccions sobre allò normal i allò patològic, tantes vegades emanades de concepcions morals ocultades pel discurs mèdic, la connivència entre les ciències del cos i la ment i les estratègies capitalistes, etc.

Amb aquests objectius, el llibre s'estructura al voltant de tres temes grans. El primer, «Sobre la locura y la perversion», comença amb el text de Fernando Álvarez-Uría «Brujería, medicina y procesos de subjetivación. La tarea de fundamentar una moral laica de la ciudadanía»; continua amb el capítol de Francisco Vázquez García «Foucault y la Medicina de las perversiones», i es tanca amb «La locura, el sueño y la existencia. El joven Foucault y la psicopatología fenomenológica», d'Enric Novella. La segona part, que es titula «Sobre biopolítica i bioètica», inclou el capítol de Josep M. Comelles i Joan Guix «Covid-19, entre el riesgo, la biopolítica y la medicalización. El caso de Cataluña»; el text de Richard Cleminson «Las políticas de la salud en el movimiento de liberación lusófono: Portugal y Mozambique, 1900-1935», i el de Diego García Capilla «Bioética: una perspectiva a través de la obra de Michel Foucault». La tercera part es titula «Sobre la norma, la desviación y la discapacidad». S'obre amb el capítol «Foucault y los *Disability Studies*: aproximaciones a una aproximación conflictiva», a càrrec de Melania Moscoso, i un segon text, de Salvador Cayuela i Paula A. Ruiz, «Un silencio que interpela. Interpretación biopolítica de la desviación física», tanca el volum.

El llibre aspira a aglutinar perspectives innovadores i rellevants dels estudiosos del pensament de Foucault al nostre país, historiadors i filòsofs de la medicina, antropòlegs de la salut i sociòlegs mèdics. En línia amb altres treballs publicats sobre aquestes qüestions a l'àmbit anglosaxó —com *Foucault. Health and Medicine*, 1997— o francès —*Michel Foucault*

et la médecine. Lectures et usages, 2001— aquest llibre vol ser obra de referència sobre la influència de Foucault en els estudis socials de la medicina al món hispanoparlant.

11. SANTIAGO FERRANDIS VALERO (2022). *Faustí Barberà. Els orígens del valencianisme polític*. València: Perifèric Edicions, 162 p. ISBN: 978-84-949087-3-6

El llibre, que fou guardonat amb el XXIV Premi de Recerca de l'Institut d'Estudis Comarcals Horta Sud 2020 (IDECO), es presenta com una renovació en la història del valencianisme. S'hi desgrana el pensament polític d'un dels artífexs del primigeni nacionalisme valencià, el metge Faustí Barberà Martí: els seus orígens i formació, les propostes polítiques i les connexions amb el món del catalanisme conservador. Quan es compleixen 120 anys del discurs pronunciat pel metge valencià que inaugurarà l'etapa del valencianisme, el llibre li vol donar el reconeixement públic que mereix, tant polític com mèdic.

El contingut del llibre es divideix en tres capítols: el primer, dedicat als estudis de nació i nacionalisme, inclou un recorregut historiogràfic sobre les investigacions dedicades al valencianisme polític. El segon és una biografia acadèmica de Faustí Barberà, incidint especialment en el vessant mèdic. I, finalment, el darrer capítol se centra en l'anàlisi de la cosmovisió i el pensament polític de Barberà.

12. ÁNGEL ANTONIO POZUELO REINA (2022). *Medicina para el alma. Selección de libros médicos de la 1ª mitad del siglo XX*. Ciudad Real: Colección de Manuales de Investigación UIT, 115 p. ISBN: 9798771813318

Amb aquest llibre, publicat dins de la col·lecció de manuals de recerca de la Unidad de Investigación Traslacional de l'Hospital General Universitario de Ciudad Real, el projecte *De Antiquis Libris Sanitate* arriba al segle XX. La frase «medicina per a l'ànima» figurava a la biblioteca d'un temple de Tebes, de l'antic Egipte. El llibre aplega textos de la primera meitat del segle XX, publicats per a la docència, la formació i la lectura dels professionals sanitaris.

El treball està estructurat en tres seccions. La primera recull quinze obres d'autors espanyols. La segona agrupa setze escrits mèdics d'autors alemanys i la tercera, onze textos d'autors de diverses nacionalitats.

13. ROSA TORAN, ÀLVAR MARTÍNEZ-VIDAL (2021). *El metge Josep Torrubia Zea. Lliurepensador, maçó i socialista*. Catarroja – Barcelona: Editorial Afers, 358 p. ISBN: 978-84-18618-16-1

Sota l'aparença d'un metge cordial i comprensiu, s'amagava un home que primer havia estat aprenent de joier a Marsella i després, mestre d'una escola racionalista a Gràcia. Educat a Barcelona al si d'una família d'origen andalús, en un ambient lliurepensador i de conviccions republicanes profundes, estudià medicina quan ja tenia uns quaranta anys, estava

casat i era pare de dos fills. Acceptat a les files de la maçoneria, va pertànyer a la lògia «Democràcia» de Barcelona amb el nom simbòlic de «Dharma», alhora que militava en formacions socialistes. Des del 1927 va exercir la professió al Masnou, on es va convertir en un metge estimat i ben reconegut pel poble i les autoritats municipals.

El seu ferm compromís amb el canvi social durant la II República el va obligar a partir a l'exili el gener del 1939 amb la família. Tots junts trobaren refugi treballant com a pagesos, fins que l'ocupació de França pels nazis els abocà a comprometre's de nou en la lluita anti-feixista, ara en les files de la Resistència. Després de l'alliberament, Josep Torrubia, «comandant-médecin» de les Forces Françaises de l'Intérieur, fundà a Tolosa un hospital per atendre, primer, els ferits de l'operació Reconquesta d'Espanya i, un poc més tard, els refugiats espanyols. Era el cèlebre Hospital Varsòvia, que va dirigir fins a l'agost del 1946, quan dimití per tensions internes i externes; llavors passà a col·laborar amb la Creu Roja Republicana Espanyola. Conflictes derivats de la Guerra Freda van comportar el seu allunyament del PSUC, sense que això signifiqués la renúncia als ideals de justícia i llibertat que l'havien animat des de la joventut.

El llibre combina fonts d'arxiu molt variades (Archives Départementales de l'Haute-Garonne, Archives Nationales de France, Arxiu Nacional de Catalunya, Biblioteca del Pavelló de la República, Biblioteca Valenciana, Harvard Divinity School Library, Arxiu Municipal del Masnou, etc.) amb la literatura mèdica de l'època. Està articulat al voltant de quatre grans capítols (els orígens i la formació, metge al Masnou, els anys de l'exili a França i, finalment, la repressió i els seus llargs efectes) i vint-cinc apartats, que segueixen la trajectòria personal, professional i militant de Josep Torrúbia Zea. Conté un pròleg de Jordi Guixé Corominas, director de l'European Observatory of Memories (EUROM) i autor de *Europa de Franco* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002) i *República perseguida* (Publicacions de la Universitat de València, 2012). Els annexos contenen, entre altres documents inèdits, la convocatòria de l'assemblea general de l'Agrupació de Metges Catalans (Tolosa, 1945), la correspondència entre Joan Comorera i Josep Torrubia i els reportatges, traduïts de l'anglès al català, de Julián Antonio Ramírez, futur locutor de Radio París, sobre l'Hospital Varsòvia.

Josep Lluís Barona Vilar
Institut Interuniversitari López Piñero (Universitat de València)